

TERMÉSZETTUDOMÁNYI MOZGALMAK A HAZÁBAN.

22. Az *Országos Közegészségi Egyesület* június 13-ikán tartotta 1892. évi közgyűlését.

Markusovszky Lajos elnök megnyitó beszédében a közegészség ügyének fontosságát fejtegette. A régi művelt népek megbecsülték, de a népvándorlás korában elhanyagolt a közegészség ügye. Az új kor azonban fölismerte, hogy a vészhozó hatások legnagyobb része saját tudatlanságunk és hanyagságunk eredménye, s hatalmunkban van azoknak elejét venni, őket megszüntetni. Nem kozmikus hatásokban, holmi arkánumokban és panaczeákban fedezte föl az egészség és élet főtartásának föltételeit, hanem a köz- és mindennapi használatban levő dolgokban. Az egyesület is így fogta föl hivatását s arra törekszik, hogy a nemzeti kultúra terén hasznos tényező legyen.

Wartha Vincze a víz tisztítására szolgáló eljárásokról mondott referálót előadást.

Ma már nem elégszünk meg, hogy a viznek színe, szaga ne legyen; pontosabb vizsgálattal kell a víz jóságát megállapítani. A víz tisztítására való a szűrés. Egyszerű homokszűrők nem elégségesek, mert csak akkor működnek tökéletesen, a mikor már eliszaposodva föl kezdik mondani a szolgálatot. A szűrés tökéletesíthető derítéssel (timsóval, vaschlorriddal). Igen tökéletes a

Nordmayer szűrője, a mely diatomás kováföldből készül, de csak kevés vizet szűr. Egész városok ellátására való Breyer aszbesztos szűrője, mely azért is czélszerű, mert könnyen tisztogatható, sőt *csirállantítható* (sterilizálható). A szűrők nem mentik meg a vizet, ha vastartalmú, a Crenothrix moszattól, mely a mi vízvezetékünk vascsöveiben is tenyészik, a berlini vízvezetéknek pedig igazi csapása. A vastól úgy mentik meg a vizet, hogy koksz-tornyokon át csörgedeztetvén, vasát oxidhidrát alakjában kiválásra bírják. Londoni társulatok a krétahegységben fakadó források vizét mésztejjel tisztítják.

Csapodi István titkár az egyesületi év történetét ismertette. Számot adott az »Egészség« folyóirat szerkesztéséről, ismertette azt a törekvést, hogy a két havonként megjelenő folyóiratot havonként szeretnék megjelentetni, de ehhez a tagok száma még kevés. Számot ad a Trefort-alap örvendetes gyarapodásáról, mely lehetővé fogja tenni a közegészségügy iránt való érdeklődésnek nagyobb körben való fölkelését. Jól sikerült a »Jó Egészség« naptár kiadása, úgy hogy 1893-ra is ki fogja adni az egyesület.

A vidéki osztályok jelentését a közgyűlés tudomásul vette s újra választotta választmányát.

RÉGI MAGYAR MEGFIGYELÉSEK.

321. *A cholera hasáánkban 1831-ben.* Junius 13-dika volt azon bús nap, mellyen a' cholera' mëtelye először emelte-fel fejét hazánkban: nevezetesen Ugocsa vármegyében, Tisza-Újlakon, hol a' Marmarosból érkezett sóstalpakon vétettek észre a' legelső betegek; onnan a' baj a' Tisza' mentén követe, de, mint egyebütt, úgy itt is, némelly félreszökéseket téve, elterjedt Bereg, Zemplény, Szabolcs, Szatmár, Borsod, Heves és Pest vármegyékben; Julius' elején, mintegy vissza felé menvén kiűtött Mármarosban is; de Csongrádba is lehatott: Sárosba fel; Abaújba félre; egy nagy szökéssel feltűnt Znyováralján, Lazánban és Turán Thuróczi vármegyében; 's hasonló szökéssel Pest városában Julius' 13-ikán, hol Julius 17-ikén a' tett óvó intézetek ellen fellázadván a' dühös népalj 's ezeket megsemmisítvén, a' gonosznak kapu táratott, mellynek következtében a' halottak száma a' két testvérvárosban e' mai napig ötszázra hágott fel. Ezen történet óta a' nyavalya még 13 megyében ütött-ki 's folyton dülja

hazánk' legmagyarabb vidékit. (»Orvosi tár« 1831. évfolyam, 3-ik kötet, 88. l.)

— Aug. 9-kéről szóló hivatalos jelentés szerint e' szempillantásban a' cholera már 41 törvényhatóságokban dül (t. i. kitört Bács, Pozsony, Zólyom, Győr és Szepes vármegyékben, Szabadka, Zólyom és Győr kir. városokban is), 's azokban összesen 457 helységben, megbetegült 19,175 ember, ezek közül felépült 2449, meghalt 8246, orvoslás alatt maradt 8480. (Ugyanott 116. l.)

— A cholera minden nap más meg más eddig még bántatlan tájakon tör-ki; úgy hogy September 16. már 48 vármegyében és kerületben dult 's áldozatait nem sokára száz ezerre fogja vinni. (Ugyanott 187. l.)

— Erdélyben is kiűtött a Cholera. A' September' 12-kén költ hivatalos tudósítás szerint az Hunyad, Torda, Felső és Alsó Fejér, Küküllő és Zaránd vármegyékben, Kőhalom és Szeben székekben 's Fogaras' és Brassó' vidékein dult. Az utolsóban csak Augusztus' 28-kától Sept. 3-káig beteg volt

456; meggógyult 88, meghalt 242 's orvoslás alatt maradt 93. (Ugyanott 189. l.)

— A' cholera hazánk' némely vidékein, nevezetesen Pesten, olly gonosz indulatot mutat, hogy nem ritkán nem két három óra, hanem két három óranegyed alatt öli-meg a' szerencsétlen embert. Továbbá az semmi tekintettel sincs a' nemre, korra, rendre 'stb. Asszonyt annyit öl mint férfit (viselőöket is); gyermeket és öreget, kik Oroszországban többnyire mentek voltak; 's Pest' lakosai tudják, hány lett már áldoztája azon rend közül, melynek a' szerencse adott módot magát minden ellen őrizni, mi illy nyavalya' elfogadására a' testet hajlandóvá teszi: 's itt van alkalmunk újra tapasztalni, mennyit teszen illy esetekben az a' szerfeletti félelem, melyet észre veszünk. Azon kívül úgy tapasztaltuk, hogy a' betegség mindenkor valamely kórtámasztó, alkalom adó ok után üt-ki. Meghűtés, életrendi hibák, indulatok a' fők. Sokan hasmenést kaptak az időjárás' következtében, 's az ijedelem útát nyitott a' járványos gerj' befogadására. A' mi azt a' nagy halandóságot illeti, melyet észre-vezünk a' két anyaváros' kebelében, azt egy nagy része a' betegeknek magának tulajdoníthatja. Engedetlenség, bizalmatlanság 's a' segedelemnek késő keresése teszik azt. (Ugyanott 91. l.)

— Prof. Bugát, ki a' N. M. helytartó tanácstól a' cholera' ügyében mint igazgató orvos a' keletéjszaki vármegyékbe van kiküldve, *Szigetről* Máramarosból ezt írja: A' cholera természete különböző, innen több gyógymód találatot hasznosnak ezen betegségben. Vásárhelyi és Bámgárt sebészek Keselymezőn haszonnal adták a' fojtósavas bátragot; én itt két esetben a' káfort; főorvos Dr. Peregriny úr pedig hat betegnél használta a' káfort és mákonyt, hasonlóképp foganattal. Másutt a' vérűritések használtak, édes higanyal és mákonyal, ismét másutt ezek, érmetszés nélkül, ha t. i. a' betegség kisebb mértékben volt jelen. Tapasztaltattak végre olly szelid esetei is a' cholera'nak, melyeket maga a' természet gyógyított-meg. Azt elhatározni, mikép jött-bé a' cholera hazánkba, nehéz, vagy épen lehetetlen; de az bizonyos, hogy a' hol egy cholera-beteg megjelenik, a' levegő megfertőztetik; 's ha ember, kinek hajlandósága van a' betegségre, kórtámasztó oknak kiteszi magát, cholera'ba esik. Azon kórtámasztó okok pedig a' meghűtés, 's még inkább az ételben italban való mértékletlenség. Ha másképen eredett, beteggel vagy holttal való öszve érintésnek kellett történnie. Öregeket, gyermekeket könnyen megkap a' cholera; úgy beteges embereket is, kivált kik tüdősorvadásban szenvednek; végre azokat, kik vizek körül laknak, hajósokat, molnárokat 's tb. Állatok is elkap-

ják. Keselymezőn egy eb, ki egy cholera-betegnek hányadékát nyalta, szédelgésekbe esett 's más nap megdöglött. Ezen tájékban is többször észrevéttetett az, a' mit Indiában és Oroszországban is láttak az orvosok; hogy t. i. cholera-betegekben látszatos halálok után 24 órával is, görcsös mozgások, rángások jelentek-meg, a' mi itéletem szerint az itt uralkodó betegségnek a' kelet-indiaival való ugyanazonosságát — ha azt valaki még most is tagadni akarná — kétségtelenné tenné. (Ugyanott 92—93. l.)

— Dr. Staincz Ferencz, ns Zabolcs vármegye' második főorvosa, a' zabolcsi cholera járványról, különösen annak végső lefolyásáról ezeket írja: Van mi nálunk még most is cholera itt ott; hol csak egyenként, hol számosabban lepetnek-meg általa emberek, de a' betegség már nem az, mely volt elején, mert a' ki annak kiütésétől fogva vagy négy hétig cholérát vizsgált és most ismét lát, bámulva megáll a' beteg ágya mellett, és ha hányást, hasmenést, csikarást, és görcsöket nem látna, alig hiheti jelenlétét. Azon csudálatosan változott vonagló ábrázatja hibázik, pofái össze nem esnek; hasa össze nem roskad, vég-tagjai nem hülnek meg hamar, sem nem kékülnek meg; az üterek nem hogy vergődni szűnénének, de többnyire láznak; érverése kevés perczekekkel a' halál előtt áll meg; mely is többnyire csak napok' multával köszön bé. A' beteg' nyelve most is többnyire tiszta, de nem hidegszik, ürülései még is epések, a' görcsök enyhébbek, szomjusága tűrhető, savanyút, nem jég hideget áhít. Sőt láttam legközelebb ollyan beteget is, ki hányás után mingyárt jó izűen levest evett. Azért is epés-magyar cholera lévén, mingyárt a' betegség' elején adott hánytató után néha hánytató borkötűl is nagyon könnyebbednek a' betegek, azután savanyús italokkal, gyenge hashajtókkal, vagy szárítókkal, és mivel többnyire a' mostani hűves, ködös éjszakákra, meghűlés által támad, Dower' poraiból érdekeltetvén csakhamar fellábadoznak betegeink, megmaradván még is rajtok húzamos, és lankasztó hasmenés, mely aztán égetett rhabarbarának, kolombónak kevés mákonyal egyűtt; utána fehér málvá fött vizét iván, és a' hasat folytatólag melegen tartván, engedelmeskedik.

Igen nevezetes észrevételül szolgál minálunk is azon tapasztalt tünemény, hogy nem csak a' mostani megszeliűt cholera, de a' legdühösebb keletindiai is, pusztítván tetszése szerint 3—4—6 hétig egy egy helységben, különféle félbe hagyó lázakra változott által, és úgy megszűnt gyilkolni ugyan, de a' felváltó szűlőrtje is olly gonosz, olly makacs, hogy nem csak a' kínának nem enged sokszor, de kórohamai is (paroxysmi) valóságos cholera tünemények-

kel jelennek meg, és az embert a' maga formájából is kiszöcskölik. Megjegyzésre méltó tapasztalás az is, hogy azon helységek, melyekben ezen gonosz félbehagyó lázak a' cholérát megelőzték, attól mai napig is mentek maradtak; ámbár azok is minden cholérát hirdető élőjelekből, 's égi jelenményektől ijesztettek meg.

És így mind ezekre ügyelvén, cholérának én 5 neveit jegyeztem fel;

a) Cholérát minden jelenségeivel.

b) Cholérát hányással, görcsrel, hasmenés nélkül.

c) Cholérát öklöndözéssel, hányás nélkül, hesmenéssel, és görcsökkel.

d) Cholérát minden üresedés nélkül csupán csak görcsökkel. Ez alkalmasint leg súlyosabb, mivel a' görcsök minden egyéb kínokat nem csak kipótolnak, de felül is haladnak, és a' beteget többnyire legsebesebben gyilkolják meg. Ebben a' bátrag kisebb adagokban, utána meleg, illatos füvek, de leginkább a' melegen párolgó lóganéj sikeresen szolgál. Ezen 4 neme minden láz nélkül (absque feбри) folyik le: de az ötödik nembeli

e) Cholera, a' szokott jelenségei mellett lázzal, sokszor félbehagyóval észrevehetőleg jár. Ebben a' cholérában az első utakban, azaz emésztő utakban lappangó tisztátalanság, a' fő indító, gerjesztő, és tápláló oka a' betegségnek. (Ugyanott 1831. évf. 4-ik kötet 218—220. l.)

— *Nyitráról*, aug. 14-kéről (1831) írják, hogy ott is kiütött az eperkórság (cholera morbus), de koránt sem halnak meg annyian, mint a' körüllevő helységekben: mivel ott az Előjáróság nem annyira a' kórházak felállításáról, mint sem a' legzaporább segedelem nyújtásáról gondoskodott. Tudni illik a' már most tudva lévő tapasztalásokból bizonyos lévén az Előjáróság, hogy ez a' nyavalya nem halálos, ha tüstént segítő kéz járul hozzá, és hogy nem is ragadós az okos óvások mellett, felbátorította a' népet mind a' veszedelem félelme ellen, mind pedig az eggyed más késő felségítésére. Ne hogy pedig a' szükséges segedelemnek hijjával lennének a' megbetegülendők, fel fogadott 12 férfit, és 4 Asszonyt, kik négyen négyen a' városnak ki jelelt részeiben éjjel nappal feltalálhatók legyenek, mindnyájan megtanítottak, mint kelessék a' cholérába esettekkel bálni; és így ezek székkfüvel, kámfor szeszszel, etzettel, gyapjú szövettel (flanellel), kefékkel felkészülve, a' hol tsak beteg találkozik, ott teremnek, a' betegeket bátorsággal dörgölik, kefélnek, meleg szerekekkel külsőképpen ápolják, theával itatják, meleg etzettel mossák, főkép lábait, 's kezeit a' míg tsak izadtságba nem jön a' beteg, ekkor melegen le fektetik, és az izzasztó meleg italokat folytatják; ekképpen már sok haldoklók is

életre hozattak; a' kikhez pedig a' betegség kezdetén hivatnak, mind életben maradtak. (Hasznos Multságok 1831. évfolyam. Második félesztendő 123—124. l.)

— A' Magyar Kurirnak legközelebbi 16-dik szám alatt költ Levelében egy valaki olly vélekedését tévén közönségesse, melly szerént a' mostani járvány cholera nyavalyát a' földindulásnak tulajdonítja, 's azt némelly előadott okokból megmutatni igyekezővén; légyen szabad azon vélekedésre rövideden egy-két észrevételt tennem.

A' közlő által felhozott okok állítását egyáltalán fogva nem bizonyítják. Ugyanis, hogy az úgy nevezett cholera nyavalya leginkább olyan helyeken uralkodott volna, a' hol földindulások voltak, nevezetesen a' Ganges mellett Indiában, tsak önkényesen állítatik. Ha ezen nyavalya azon okból venné eredetét, úgy mindenütt kellett volna magát mutogatni, a' hol földindulás tapasztaltott; 's e' szerént nálunk is még tavaly ki kellett volna ütnie; hol dühösködhetett volna pedig nagyobb mértékben, mint Spanyol Országának Murcia nevű tartományában, hol, — a' mint tudjuk, — a' földindulás harmad éve, olly rendkívül való módon pusztított, s a' holott mégis mind e' mai napig ezen nyavalyának legkisebb nyoma sincsen? Azonban, ezen vélemény szerént ez előtt sok esztendőkkel, különösen mikor Lizbona olly rémítően megrongáltott, hogy annak megrázkodtató ereje Hazánkba is elhatott, 's nevezetesen Komáromban kimondhatatlan károkat okozott, hasonlóan valami nyomának kellett volna lenni ezen dühösködő nyavalyának; honnan van tehát még is, hogy ez Európában mostanság legfőljebb is tsak 2 vagy 3 esztendő óta terjed; honnan van hogy Keletről Nyugot felé halad?

Azt állítja továbbá, hogy a' nyavalya legelső kiütésekor Hazánkban, valamelly бүдös ködöt vettek volna észre a Tiszán, mellynek vize egészen fel volt zavarodva, a' minek okát nem tudták kimagyarázni, tehát, a' cholera földindulásból származott. Nálunk Debreczenben valamelly nagy felleglet láttak a Juhászok, 's az alatt több különbb különbbféle színű fellegetskéket, mellyek olly бүдösek voltak, hogy arra még a' Juhok is rábámultak, 's azután vagy hárman azon Juhászok közül hirtelen meghaltak; és így: a földindulás szülte a' cholérát. Ezen jelenetekből illyen következtetéseket húzni ki, igen nehéz. Ugyan is megelőzik-e mindenütt a' cholera menetelét a' бүдös ködök a t. mint történt Debreczenben? Továbbá, a' Tiszának felzavarodása, s' a' hasonló бүдös ködök, fellegek, éppen nem szokatlan történetek, úgy mint a' mellyek máskor is tapasztaltattak; de ha ezen fellegekből vagy ködökből termett volna elő eggyszerre a' pusztító cholera, vallyon hát

olyan helyeken, holott hasonló fellegek vagy kódók nem mutatták magokat, honnan vette magát? kétségkívül hallott ő arról valamit, mert talán nem is épen új a közlő vélekedése, és lehet is valami a' dologban; tsakhogy rendesebben következettve.

Ugyanis minden tudja, hogy az Univerumban elterjedt elektrika materiának a' levegőre, 's az által a' respiratióra, 's az éltető erőre nézve, mely nagy és mulhatatlan befolyása van; tudjuk, hogy az erős menydörgések a' romlott levegőt mennyire tisztítják, hogy azok után a' levegő sokkal élészőbb, sokkal kellemetesebb. Ha már ez az éltető elektrikai erő, levegő környékünkben kissé mértékben van, mint szükségessé volna (electricitás) nem hihető-é, hogy járvány betegségeket 's hirtelen halálokat könnyen származtathat? Égyiptomban egész esztendő alatt sem lehet hallani menydörgést, a' mint az Utazók megjegyzik, 's vallyon hol is dühösködik gyakrabban a' dögihal? Nálunk is lehetett észre venni a' közelebb lefolyt három esztendőkből, kivált az elmúltban (1830), hogy a' menydörgések ritkébbak voltak, mint rendszeren szoktak lenni; a' honnan azt lehet következtetni, hogy az electromi fluidum a' levegőben kevesebb mértékben volt, és hogy annak valósággal a' föld gyomrában kellett nagyobb mértékben lenni (electricitas), bizonyítják a' tavalyi gyakori földindulások; mert hogy azok a' földbe szorult nagyobb mértékben lévő electricitástól vették eredeteket, nem tartom vakmerő állításnak, sőt vallyon nem innen lehet-é kimagyarázni a' harmadévi szokatlan nagy telet is? Ez előttem hihetőnek látszik; de azért nem batorokodom a' mostani cholera nyavalyát egyenesen ebből az okból származtatni: noha nem látom lehetetlennek, hogy arra, kinekkinék természeti alkotása vagy dispositiója szerint a' levegőnkben lévő electricitásnak némi nemű befolyása lehet. (Hasznos Mulatságok 1831. évfolyam, 2-ik félesztendő 180—183. l.)

— Ama kérdésünkre, hogy t. i. a cholera tsak egyszer lephet-é meg valakit, mint a' pestis, vagy pedig mint járvány nyavalya, többször is visszatérhet? a Pozsonyi városi újságnak f. é. Aug. 26-ikán költ Levelében ez adattatik:

A' Dantzkai (Dantzig) orvosok olly véleményben vannak, hogy a' cholera mi-asma, vagy is levegőben terjedő okok által tenyészik leginkább; de a' ragadványtól — Ansteckung — keveset kelessék tartani: mindazonáltal, olly időben, mellyben a' mi-asma befolyások uralkodnak, egyetlen eggy diätetikai elhibázás elegendő a' nyavalya támasztására. Példa eggy Al-tiszt, kinek a' legényne a cholera-ban halt meg, annál fogva

egész háza népével, melly 10 személyből állott, 20 napi veszteglésre kénszerítődött. A' háznép mind tökéletes jó állapotban maradt, hanem maga az Altiszt elragadtatva azon örömtől, hogy ő és az övéi épségben maradtak, többetske sört ivott, szilvát, pogátsát, gomolyát összevett, s tíz óra alatt ugyan azon vesztélyben meghalt. Más tapasztalások szerint is, eggy eggy familia között, tsak egyes személyek lepettek meg, a' kik goromba diätalis hibát követtek el; mások pedig épen maradtak.

Sz. Pétervárában, a belső dolgokra ügyelő Ministeriumtól kiadott Journal szerint nem első eset ez, mellyben Muszka országot pusztította: 27-ik számú már ez, kártékonyságában; tsak hogy előbb a neve »Fekete halál« különböztette. Emlékeznek erről még a' Német országú Jegyzőkönyvek is, az illy betegeket számára: »Brechhäuser« hánytató házak nevezete alatt állított kórházokról. Hogy abban az időben ezen nyavalyának pusztítása olly szerfelett való vala, tsudálni nem lehet, az akkori környül-állásokhoz képest; midőn az orvosi segedelmek és készületek olly híjánosak valának. A' cholera öldöklése, átaljában véve, e' mai napig, százból négy, de minél inkább közeledik ezen nyavalya nyugotra, és minél szorosabbak az egészségre ügyelő rendelések és az erköltsi tartózkodások, annál szorosabb határok között kegyetlenkedik. (Ugyanott 140—141. l.)

— Dr. Leo azt mondja, hogy a' cholera nyavalya semmi sem egyéb, mint módosított náthás vérhas — modificirte rheumatische Diarrhoe. Ezt, ha mindjárt támadásának kezdetében eltudja úzni a' beteg, úgy soha sem jönnek utánna annak remlített következései a' gyomor görts, az egész testnek meghidegüése 's a' t. mellyek az elkerülhetetlen halált hordják magokkal, Előterjesztését ezen szavakkal zárja: Ha a' vérhas jelenti magát, feküdjék le a' beteg mindjárt annak első mutatkódzásakor, igyék minél több bodza herbatét melegen, mind addig, míg izzadság nem következik; tovább is tartsa magát a' beteg 10—12 óráig izzadásban. Ha a' vérhas hastsikarásokkal vagyon eggyütt, meleg mustár magos kovászt borítottson egész derekára, truncus. Jó a' betegség szünése után is még eggy két nap az ágyban maradni, 's minden esetre, darab ideig őrizni magát a' meghűttéstől jobban, mint egyébkor akár mikor. Minden, a' ki ezen bánás módot követi, ment a' cholera öldöklésétől. Ezen bátorító, 's nyilvánosság útmutatásokat példával bizonyította többek között ama felejthetetlen ember barát, Tiszt. Morvai János, Tisza-Bábolnai Pap. (U. o.)
Közli LENGYEL BÁLINT.